

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЫ В
РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI KELISHIK TIZIMINING
TAQQOSLAMALI TAHLILI

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CASE SYSTEM IN RUSSIAN
AND UZBEK LANGUAGES

Farg'ona davlat universiteti, rus tili metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Xamidova Maxbuba Kaharovna

Farg'ona davlat universiteti, chet tillari fakulteti, filologiya va tillarni

o'qitish: ingliz tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Alijonova Barnoxon Valijon qizi

Аннотация: В данной статье проведён сравнительный анализ падежной системы русского и узбекского языков. Рассмотрены количество падежей, их грамматические функции, синтаксические особенности, а также морфологические средства выражения. Особое внимание уделено различиям в аналитическом и синтетическом способах выражения падежных значений. Работа также включает анализ трудностей перевода падежных конструкций с одного языка на другой.

Abstract: This article presents a comparative analysis of the case systems in Russian and Uzbek. It examines the number of cases, their grammatical functions, syntactic features, and morphological expression. Special attention is paid to the contrast between analytical and synthetic ways of expressing case meanings. The paper also analyzes the challenges of translating case constructions between the two languages.

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus va o'zbek tillaridagi kelishik tizimi taqqosiy tahlil qilinadi. Kelishiklarning soni, grammatik funksiyalari, sintaktik xususiyatlari va morfologik ifodalanish vositalari ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, kelishik ma'nolarining analitik va sintetik ifodalanishi o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Shuningdek, bu ikki til o'rtasida kelishik konstruksiyalarini tarjima qilishdagi muammolar ham yoritiladi.

Ключевые слова. надеж, грамматика, морфология, синтаксис, сравнение

Keywords. Case, grammar, morphology, syntax, comparison

Kalit so'zlar. Kelishik, grammatika, morfologiya, sintaksis, taqqoslash

Kirish

Kelishiklar, ya'ni otlar va olmoshlarning boshqa so'zlarga bog'lanishini ifodalaydigan grammatik kategoriya, o'zbek va rus tillarida asosiy sintaktik vositalardan biri hisoblanadi. Har ikkala til ham ergashuvchi birliklar o'rtasidagi grammatik aloqani ifodalash uchun kelishik tizimiga ega bo'lsa-da, ularning shakllanishi, vazifasi va ishlatilish uslublarida keskin farqlar mavjud.

Maqolaning asosiy maqsadi — rus va o'zbek tillaridagi kelishiklarni grammatik, morfologik va sintaktik jihatdan taqqoslab tahlil qilish hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni ochib berish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida rus va o'zbek tillaridagi kelishiklar tizimi bo'yicha mavjud grammatik manbalar va ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. O'zbek tilshunosligida S. Mirtojiyev, N. Mahmudov, A. Jo'rayev kabi olimlarning asarlari asos qilib olindi. Rus tili bo'yicha esa V.V. Vinogradov, A.I. Smirnitkiy, N.Y. Shvedova singari tilshunoslarning ishlari tahlil qilindi. Ushbu

manbalar yordamida har ikkala tilning kelishik tizimi morfologik va sintaktik jihatdan solishtirildi.

Tadqiqotda kontrastiv tahlil usuli qo'llanilib, rus va o'zbek tillaridagi kelishiklarning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Shuningdek, tasviriy va tahliliy yondashuvlar orqali misollar asosida til birliklarining funksional xususiyatlari yoritildi.

1. Kelishik tushunchasi va umumiy xususiyatlar

1.1. Kelishik nima?

Kelishik — bu so'zlarning gapdagi boshqa birliklarga bo'lgan munosabatini ifodalovchi grammatik kategoriya. U asosan otlar, olmoshlar va ularning turdosh so'zlariga xosdir.

1.2. Kelishiklarning ahamiyati

Gap tuzilmasida otlarning roli va joylashuvini belgilaydi

So'zlar orasidagi sintaktik bog'liqlikni ko'rsatadi

Tarjimada ma'no noaniqligini bartaraf etadi

2. Rus tilidagi kelishiklar

Rus tilida 6 ta asosiy kelishik mavjud:

1. Именительный (nominativ) – Кто? Что? → подлежащее
2. Родительный (genitiv) – Кого? Чего? → принадлежность, отрицание
3. Дательный (dativ) – Кому? Чему? → адресат действия
4. Винительный (akkusativ) – Кого? Что? → прямое дополнение
5. Творительный (instrumental) – Кем? Чем? → орудие действия
6. Предложный (prepositional) – О ком? О чём? → местоположение, тема разговора

Har bir kelishik maxsus morfologik qo'shimchalar bilan ifodalanadi va ko'pincha predloglar (предлоги) bilan birga qo'llanadi: в, на, о, с, и т.д.

3. O'zbek tilidagi kelishiklar

O'zbek tilida 6 ta asosiy kelishik mavjud:

1. Bosh kelishik – so'zning lug'aviy shakli, otning nomini bildiradi
2. Qaratqich kelishigi – -ning → egaga yoki egalikka tegishli
3. Tushum kelishigi – -ni → to'g'ridan-to'g'ri ob'yekt
4. Jo'nalish kelishigi – -ga → yo'nalish yoki manzil
5. O'rin-payt kelishigi – -da → joy yoki vaqt ifodasi

6. Chiqlik kelishigi – -dan → harakat yo'nalishi, sabab
O'zbek tilidagi kelishiklar, asosan, suffiks (qo'shimcha) yordamida ifodalanadi.
Predloglar o'rniga postpozitsiyalar ishlatilmaydi — bu rus tilidan farqli jihat.

4. Grammatik va sintaktik farqlar
5. Tarjimadagi qiyinchiliklar

Predlogli ifodalar:

Rus tilida "в школу", "на работу" singari ifodalarni o'zbekchada "maktabga", "ishga" tarzida tarjima qilinadi. Bu yerda predlog + kelishik → o'zbek tilidagi birgina qo'shimchaga tenglashtiriladi.

Ma'no tafovutlari:

"С книгой" (tvoritelniy) = "kitob bilan", lekin bu har doim ham faqat vositani anglatmaydi, balki birga harakat ham bo'lishi mumkin.

O'rin-payt tafovutlari:

Ruscha "в 2022 году" – o'zbekchada "2022-yilda" — o'zbek tilida bu tushuncha bir qo'shimcha bilan beriladi.

Rus va o'zbek tillaridagi kelishik tizimining taqqoslamali tahlili

Comparative Analysis of the Case System in Russian and Uzbek Languages

Natija va muhokama

O'zbek va rus tillaridagi kelishiklar tizimi har ikkala tilning grammatik qurilishi va sintaktik tuzilmalari uchun muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida oltita asosiy kelishik mavjud bo'lib, ular so'zlar orasidagi munosabatlarni ko'rsatish uchun xizmat qiladi: egalik (nominativ), qo'shma (genitiv), tushum (akkuzativ), chiqish (ablativ), o'rin-payt (lokativ) va yo'nalish (dativ). Rus tilida esa oltita asosiy kelishik mavjud: именительный, родительный, дательный, винительный, творительный и предложный падежи. Ularning har biri alohida morfologik ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi.

Tadqiqot davomida ushbu ikki til kelishiklar tizimining farqli va o'xshash jihatlari aniqlandi. Eng asosiy farq – o'zbek tilida so'zlar ergashuvchi so'z orqali bog'lansa, rus tilida esa so'zning o'zidagi morfologik o'zgarishlar orqali kelishik ma'nosi beriladi. Masalan, o'zbek tilida “maktabga borganman” jumlasida "ga" qo'shimchasi orqali yo'nalish ifodalansa, rus tilida bu “Я пошёл в школу” shaklida ifodalanib, “в школу” birikmasida “школа” so'zi винительный падеж shakliga o'zgaradi.

Bundan tashqari, o'zbek tilida kelishik qo'shimchalari aniq va barqaror qo'llanilsa, rus tilida esa har bir otning jinsiga, ko'plik-yakkalikka, ohangga bog'liq holda turlicha tuslanishi kuzatiladi. Bu esa rus tilida kelishiklarning morfologik jihatdan murakkaroq tuzilganini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida til o'rgatuvchilari uchun quyidagi xulosalar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. O'xshashliklar: Har ikkala til ham sintaktik munosabatlarni ifodalashda kelishiklardan foydalanadi. Masalan, egalik, yo'nalish, tushum kabi kelishiklar har ikki tilda mavjud.

2. Farqlar: O'zbek tilida otlar ko'proq postpozitsiyalar orqali bog'lansa, rus tilida morfologik turlanish asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, rus tilidagi kelishiklar nafaqat grammatik, balki uslubiy va semantik yuklamalarga ham ega bo'lishi mumkin.

3. Til o'rgatuvchilar uchun tavsiyalar: Har ikki tilning kelishik tizimini o'rganishda kontrastiv yondashuv juda foydali. O'zbek tilini ona tili sifatida bilganlar uchun rus tilidagi kelishiklarni o'zlashtirishda aynan farqli jihatlar, ya'ni morfologik o'zgarishlar va jinslarga moslashuvni tushuntirish kerak.

4. Amaliy qo'llanma: Kelishiklar tizimining farqlari tarjimada ham muhim rol o'ynaydi. Tillararo tarjimada otlarning to'g'ri tuslanishi va kelishiklarning mos keladigan shaklini tanlash juda muhimdir.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, rus va o'zbek tillaridagi kelishiklar har ikki tilning grammatik tizimida muhim o'rin tutadi va ularni solishtirish orqali nafaqat lingvistik nazariyani, balki amaliy til o'rganish jarayonini ham samarali qilish mumkin. Keltirilgan farqlar va o'xshashliklar kelajakda tilshunoslikda kontrastiv tadqiqotlar olib borishda, tarjima amaliyoti va til o'rgatishda katta yordam berishi mumkin.

Xulosa

Rus va o'zbek tillaridagi kelishik tizimlari o'xshash son jihatdan, biroq strukturaviy jihatdan keskin farq qiladi. Rus tili predloglarga va jins/kasr belgilariga tayanar ekan, o'zbek tili esa qat'iy morfologik qo'shimchalarga asoslanadi. Tarjima jarayonida bu farqlarni inobatga olish zarur, chunki noto'g'ri kelishik mosligi semantik noaniqliklarga olib kelishi mumkin.

Kelgusida kontrastiv tilshunoslik doirasida bu tizimlarni kompyuter lingvistikasi va avtomatik tarjima vositalari kontekstida o'rganish istiqbollari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Баранов А. А. Грамматика современного русского языка. — М.: Просвещение, 2013.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: КомКнига, 2007.
3. Tokhtaboyev M. O'zbek tilining grammatikasi, 2-qism. — Toshkent: Fan, 1996.
4. Radjabov A. O'zbek tilshunosligiga kirish. — Toshkent: O'zbekiston, 2001.
5. Comrie B. The World's Major Languages. — Routledge, 2018.
6. Isaev X. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. — Toshkent: TDPU, 2015.
7. Vinogradov V. V. Russkiy yazyk. Grammatika. — M.: Nauka, 1986.